Львівський національний університет імені Івана Франка
Інститут історичних досліджень

Україна модерна

Стандарти науки і академічне середовище

12 число 2007 (1)

КРИТИКА
Київ–Львів
2007

Михайло Мінаков

Intellectus regionale: культурні ідентичности сучасної України крізь призму тенденцій у філософському процесі

У цій статті я спробую дослідити взаємозв'язок політичних, науково-освітніх та філософських процесів у сучасній Україні. З цією метою пропоную розглянути загальні риси ідеологічного ландшафту сучасної України, стан справ в українських науково-освітніх закладах та дослідницькі тенденції в українській філософії. Розуміючи, що вичерпний розгляд усіх вимірів зв'язку зазначених процесів потребує більшої – і без перебільшення колективної — праці, я описуватиму його лише в одному вимірі: у термінах «інтеґраційних» чи «ізоляціоністичних» тенденцій, проаналізованих на прикладі історико-філософських дисертаційних досліджень останнього десятиліття.

Ідеологіка політичної культури

Нове тисячоліття для громадян України почалося першими натяками на подолання економічної кризи, поступовим зменшенням ностальгії за радянським часом та активізацією громадських рухів. Процес змін песимізму і пасивности на громадський активізм досяг свого апогею під час карколомних подій президентської виборчої кампанії 2004 року. Тоді вир політичної активности захопив переважну більшість громадян України, створивши підстави говорити про спільне політичне поле, поділене на реґіони за ідеологічними та зовнішньополітичними уподобаннями.

Детермінований низкою реґіональних відмінностей, спільний політичний простір в Україні постав на різнорідному культурному фундаменті. Однак навіть за умов значних реґіональних відмінностей спосіб суспільного ставлення до реґіональних особливостей виявився досить однаковим. По-перше, реґіональні ідентичності оцінюються так званою «громадською думкою» неґативно, оскільки можуть призвести до сепаратизму, а отже, є «злочинними». Це дозволяє носіям «державницької ідеології» відмовлятися від комунікації з реґіональними інтелектуальними елітами, висувати політичні гасла, в яких відчутно елемент зневаги до неукраїнських культур в Україні, та грати на амфіболії поняття «українського» (тобто на взаємозаміні смислів «українського» як похідного від назви поліетнічної країни та похідного від назви титульного етносу). Логіка «державників» веде

до ототожнення території, яку контролює українська держава, з місцем пріоритету українських етнічних особливостей. Ця логіка, наприклад, міститься в судженні такого штибу:

Це – Україна, тому люди, які живуть на її території, мають говорити українською.

В культурних ареалах, які волею долі опинилися на території України, ця логіка досить часто набуває оберненого вигляду в такому судженні:

Якщо ми не говоримо українською, то це – не територія України.

Ця взаємообернена логіка є спільною для всіх реґіональних спільнот і утримує їх у суперечливій комунікації з Центром. Державно-унітаристична позиція Центру, попри її ірраціональність і низьку продуктивність у справі утримання єдности країни, утворює єдину ситуацію у (не)спілкуванні з культурними ареалами сучасної України. Розбіжність між етнонаціональною державницькою ідеологією та культурною розмаїтістю українських земель створює для реґіонів однакове уявлення про «злочинність» та «підозрілість» їх неповторности й унікальности.

Друга спільна риса політичного простору у відносинах Центру й реґіонів полягає в зацікавлености реґіональних політичних еліт можливістю отримати доступ до загальнодержавної влади. Щоразу, коли дніпропетровська, галицька, донецька чи якась інша група політиків приходить до влади у Києві, її представники змінюють своє ставлення до Центру. Переможна реґіональна еліта з суперника Центру стає тим чинником, що скріплює єдиний політичний простір. Цей перехід відбувається у вигляді повного чи часткового розриву зв'язків із реґіональними інтелектуальними угрупованнями. Також він пов'язаний із пошуком єдиної державної ідеології, яка має підтримати претензію групи на панування. Як показує досвід останніх п'ятнадцяти років, хоч би хто опинявся біля керма держави, – етнокультурні «цінності» стають рятівним набором ідеологем для переможців. Реґіональні еліти ведуть боротьбу за пріоритетне становище у спільному політичному полі, тим самим забезпечуючи його єдність в дусі e pliribus unum. Мітологіка XIX століття досі забезпечує не тільки державну єдність країни, але й її непридатність реалізувати ті можливості, які пропонує (а подеколи, майже нав'язує) епоха другого Модерну.

Третьою особливістю політичного цілого України є неминуча орієнтованість реґіональних культур назовні. Громадська думка пояснює це залученням різних територій України до різних «націогенетичних» процесів у минулому. Хоча метафізика нації має свої причини на існування, треба сказати, що еліти в реґіонах змушені знаходити консенсус у балансі між покорою Центрові й геополітичною фрондою в уявній унії із зовнішнім гравцем. Коли громадяни Сходу і Півдня говорять про «інтеґрацію з Росією» чи відтворення СРСР, це слід розуміти, передусім, як демаркацію особливости реґіону, а не як справжній намір ужити певних заходів щодо встановлення спільних правил для України та Росії. Проевропейська ри-

торика українського Заходу так само далека від готовности прийняти европейські правила спільного життя громадян, обмежити державу кількома ключовими функціями й інституалізувати етнічну, культурну, ґендерну та релігійну толерантність. В Україні досі немає внутрішньої інтеґрації, тож говорити про справжні інтеґраційні дії міжнародного рівня – чи то в заявах Центру, чи то в гаслах Сходу і Заходу – важко й поготів. Разом ці риторики забезпечують дедалі більшу ізоляцію України й подальшу атомізацію реґіонів усередині.

Ще однією особливістю політичного дискурсу є відсутність упливу академічної спільноти на теми, концепти і методи обговорення загальноукраїнського політичного порядку денного. Досить сумнівним видається *великий* вплив інтелектуалів на становлення порядку денного і в інших країнах, однак *певний* вплив високочолих на дискусії в Европі є. Він набуває вимог раціонального планування діяльности державних органів, запровадження політики відповідальности і підзвітности урядовців усіх щаблів, зважання на «думку громадян» під час прийняття рішень, які значно змінюють чи можуть змінити становище громадян, нарешті, це вимоги «моралізувати» зовнішню політику і ведення воєн. У ситуації ґлобальности символічний капітал, який створюють інтелектуали, набув ще більшого значення. Однак в наших умовах прогресуюча слабкість освіти, безпредметність суспільно-гуманітарних дисциплін і безпорадність академічної спільноти утворюють сталу самовідтворну систему. Вона наперед закладає відсутність експертизи в українських наукових та навчальних закладах, подальшу деґрадацію й корупцію академічної спільноти, зростання мітологічно-ірраціональної складової у внутрішній та зовнішній політиці і неспроможність до ведення міжреґіонального всеукраїнського діалогу, заснованого на оперуванні раціональними арґументами. Зрештою, ця ситуація, інституалізована у вигляді відокремленого існування Національної академії наук та вищої школи, продукує розірваність освіти і науки.

Український університет

Опис стану університетів в Україні слід вести з урахуванням трьох взаємопов'язаних особливостей нашої ситуації. По-перше, розмова про університет стосується того, що фактично відсутнє в сучасній українській культурі. Ми змушені говорити про університет як установу, якої поки що немає, тобто в модусі «ще-не-фактичного». Тому аналіз університетського, чи ширше – академічного виробництва відбувається в модусі *контрфактичного*, необхідно ідеального та проєктивного. По-друге, університет в культурі сучасної України як концепт запозичено із західноевропейських реалій та російського минулого. Після радянсько-українського та новоукраїнського періодів установ університетського штибу в нашій країні немає, як немає і підстав говорити про можливість зміни

цієї ситуації. По-третє, під час аналізу науково-навчальних інституцій слід пам'ятати, що наші міркування про університет відбуваються в поняттях і методах, утворених або в наявних українських вузівських рамках, або, здебільшого, в контексті західноевропейських культур. Зображення ситуації в університетах обмежено розривом між мовою, якою ми послуговуємося, і станом справ, через що можливі сумніви щодо адекватности наших описів.

Зважаючи на зазначене вище і прагнучи применшити неадекватність подальшого аналізу, нам слід намагатися 1) формулювати вислови про університет як вислови щодо порівняння чинних европейських університетів та особливостей українських вузів та 2) висувати перформативні вислови як вислови контрфактичного штибу. Звісно, для европейця дослідження університетської корпорації та ідеї має ґрунтуватися на використанні засобів аналізу, створених в університеті, тому аналітичний апарат може нехтувати багатьма аспектами університету як предмета дослідження. І П'єр Бурдьє, й Ульрих Йоганес Шнайдер вказують на певні вади його вивчення. А саме: ідею університету ми визначаємо зсередини і покладаємо в основу свого розуміння узвичаєність тих практик, що діють в університетській структурі того часу і місця, в якому перебуває аналітик[1]. В Україні слід бути обережнішим, адже за обставин, коли університет є контрфактичною структурою, тобто тільки недоусвідомленим наміром, дослідницька редукція має враховувати умовність терміну «університет» в українських реаліях. Український «університет» (далі по тексту – «університет» чи ВНЗ) – це установа, мета якої полягає у підготовці необхідних спеціялістів визнаного рівня. Встановлення необхідности у фахівцях та визнання рівня їх підготовки відчужено від «університету». Так само від «університету» відчужено і право визнавати кваліфікованість та компетентність дослідників-викладачів. Такі українські особливості визначають ситуацію, коли «університет» лише допоміжний заклад у структурі управління ресурсами народного господарства, де дослідження є надлишковою діяльністю викладачів у вільний від праці час. «Університет» – це частина державного апарату. Установи цього типу в певний момент подолали межу, яка дозволяла б нам припускати можливість справедливого найменування їх університетом[2]. Тож аналізуючи український університет, слід пам'ятати про те, що ми порівнюємо наявні европейські концептуальні конструкти та фактичні інститути з українськими омонімами, які стосуються своєрідних державно-навчальних установ.

Проблема ситуації в Україні полягає в тому, що ми намагаємося виправдати університетську омонімію наявністю начебто певного культур-

[1] Див.: Bourdieu P. Homo Academicus. Cambridge: Polity Press, 1990. 450 p.

[2] Докладніше про цю межу див.: Мінаков М. А. Філософський факультет і місія Університету: післяісторія Кантового пророцтва // Філософська думка. Київ, 2004. № 5. С. 107–113.

но-онтологічного підґрунтя. І при цьому усвідомлюємо суперечливість між дійсністю та уявленням про ідеальний образ університету і його потенції в різних культурних ареалах. Справді, дієвість імітації в більшості аспектів української публічної сфери і віра в те, що маска може стати справжнім обличчям, спираються на поширену думку про діялектичний перехід імітації у справжність. Адже панування імітативних практик останніх п'ятнадцяти років в Україні на практиці довело спроможність існування держави й суспільства навіть за таких умов. Мало того, це існування для певної частини людей перетворилося на умову забезпечення їх процвітання. Тож і критерій справжности губить свій зміст. Ця ситуація, з одного боку, значно ускладнює стартові можливості для дослідження фактичного боку реалізації ідеї університету, а з іншого, дозволяє вивчати університет за логікою «від противного». Таким чином, в центрі уваги опиняються особливості европейської університетської ідеї і практики та реалії українського «університету».

Контрфактичність аналізу університету дозволяє чіткіше побачити його основну антиномічну облаштованість. Цю антиномію можна характеризувати як суперечність між розумною природою університету, яка виходить з уявлення про єдність, ідеальну незмінність та універсальність принципів розуму, і його існуванням в конкретно-історичній культурній ситуації. З одного боку, самоусвідомлення університету зосереджено в модерній ідеї розуму. Ляйбніц визначив Розум як дію і взаємодію принципів несуперечности та розумної активности. Несуперечність дає формальний критерій для процесу висновування, активність розуму говорить про сутнісну здатність робити невідоме відомим, неосяжне – зрозумілим, таємне – поясненим, а інтимне – повідомленим. Таким чином, модерний розум постає як формоутворююча активність, що веде до виникнення розумно облаштованого публічного простору. З іншого боку, практика і безпосередні завдання університету в його рідному культурному ареалі і в ареалах, де університетські установи постали згодом, залежать від державної політики у сфері освіти і науки, чинних наукових практик та від рівня і характеру взаємодії університетських корпорацій з політичним, економічним і громадянським суспільствами. Університет в контексті певних культурних ареалів має свою окрему, часто неповторну і нераціональну дійсність. Розумність університетської ідеї та позараціональна культурна облаштованість університетських корпорацій суперечать одна одній.

У полі напруження між цими двома аспектами університетських реалій постає розуміння «відповідальности університету». Слід погодитись із кантівськими варіяціями Жака Дериди з приводу того, що розумна природа університетської установи становить підґрунтя її відповідальности[3].

[3] Derrida J. Mochlos, or The Conflict of the Faculties // Eyes of University. Stanford: Stanford University Press, 2004. P. 137.

Відповідно до цього відповідальність університету є відповідальністю за дотримання вимог розуму в конкретній культурно-історичній ситуації, яка переважно суперечить ідеальним конструкціям та філософським уявленням про університет. Університет виникає як установа раціональної інтерпретації, що робить ідеї та твердження розумними. Однак дія університетських корпорацій відбувається завжди в умовах спокус суспільними преференціями, державними почестями та цілераціональністю технології, яка перетворює наукову прагматику на суспільну анґажованість, критичну метапозицію на ідеологічну креативність, а невизначеність знання на вимірюваність інформації[4]. Ці спокуси нищать живу тканину університетської науки, проте змушують університет реаґувати та еволюціонувати. В будь-який момент своєї еволюції університет несе відповідальність за можливість мислити в певному місці й у певний час, чи, як сформулював Дерида, за «спільноту мислення»[5].

У наших культурно-історичних умовах університет мав би відповідати за модернізацію українського суспільства, тобто за:

1) утримання раціональної дистанції та інституційно облаштованого зв'язку між наукою і освітою, з одного боку, та політикою і економікою, з іншого;

2) раціоналізацію вимог громадян до держави й ефективне використання можливостей чинних демократичних інститутів;

3) демітологізацію самоусвідомлення українського суспільства та реґіональних спільнот.

Проте цього не відбувається. Замість університету як автономного критично налаштованого суб'єкта суспільних відносин у нашій культурі зяє пустотою лакуна. Відсутнє університетське самоуправління, що і в політичному, і в науковому, і в ідеологічному, і в організаційно-адміністративному сенсі утримує ВНЗ у статусі державних установ, де відповідальність є відповідальністю перед державою. Так само відсутня відстань між «університетами» і державою та між «університетами» й новоукраїнською економікою. «Університети» – прибуткові державні підприємствами, які лише через непорозуміння не обкладаються тими ж податками, що й корпорації. Вони є плоттю від плоті української державницької ідеології та парадоксально пов'язаної з нею «економіки сутінків». Користь та прибутковість українського університету для його господаря (а надто для окремих довірених, посаджених Міністерством освіти і науки чи Кабінетом Міністрів акціонерів) досить значна, тому з власної волі господар не відмовиться від свого короткозорого панування.

---

[4] Докладніше про це див.: Мінаков М. А. Саморефлексія університету і наукова практика // Покликання університету: Збірник наукових праць. К., 2005. С. 46–65; Мінаков М.А. Культурна альтернатива Університету // Український гуманітарний огляд. 2003. № 9. С. 13–25.

[5] Derrida J. Mochlos, or The Conflict of the Faculties // Eyes of University. Stanford: Stanford University Press, 2004. P. 137.

Державне панування над «університетами» вигідне урядовцям не тільки в сенсі економічному, але й у символічному. Науковці, які гуртуються навколо «університетів», надзвичайно активні в сфері від- та утворення панівних ідеологем і режимів істин. Власне, для цього і потрібний такий щільний державний контроль університету в Україні: важливе панування над розумом та можливістю раціонального перетворення суспільства. Натомість «університети» плекають міти й героїку сприйняття минулого України. Сучасна державницька ідеологія як результат специфічної освіти в радянських ВНЗ, окремі катедри яких інституціялізували пам'ять про націоналістичні теорії кінця XIX – початку XX століть, відтворюється в новоукраїнських «університетах». «Університети» – важливі чинники плекання ірраціонального і його виняткової ролі в українській культурі. Натомість европейський університет, як проголошував Макс Вебер, має інтелектуалізувати та раціоналізувати культурний світ, наповнений магічними уявленнями та світоглядними мітами. Тобто «розчакловувати» світ, доводячи здатність кожного на досвіді переконатися в тому, що в світі немає потаємних сил і всі речі коряться людському розумові[6]. Наші «університети» діють навпаки. Їхня мета – у створенні та відтворенні «світоглядів», а не в проясненні проблем і критичному розгляді умов існування. «Університет» вбачає свою відповідальність у відтворенні «державницького» та «національно свідомого» світогляду, підриваючи статичністю своїх інтенцій можливість громадян діяти на захист *власних* інтересів, а отже, утворювати тканину громадянського суспільства.

До числа загальних рис українських «університетів» слід віднести і їхню участь у суспільній та культурній атомізації, в реґіоналізації України. Тенденція атомізації українського суспільства супроводжується розривом тканини наукової комунікації в Україні. Як нижче буде показано за результатами дослідження відмінностей тем історико-філософських досліджень, гуманітарії певного реґіону схильні досліджувати теми, які дивним чином збігаються з культурними установками цього ж реґіону. Так, культурно-політична прагматика дослідницьких тем українських науковців чітко ділить країну на реґіони Сходу і Півдня, Центру і Півночі та Заходу. Українські «університети» виступають одним із найважливіших чинників реґіоналізації.

Обласні університети, в минулому переважно педінститути і технікуми, великою мірою відповідають за створення реґіональних мітів, що звертаються до племінних мітів та переказів локальної унікальности. Ці міти мають місцеву політичну значущість, але впливають на традиціоналістичне світобачення, основане на патріярхальних засадах. Радикальний консерватизм пострадянського суспільства (радянсько-ностальгічного чи

[6] Weber M. Wissenschaft als Beruf. http://www.textlog.de/weber_wissen_beruf.html (перевірено: 12.02.2007). S. 6.

етнонаціоналістичного штибу) з його ірраціональною основою призводить до посилення трайбалістичних тенденцій в суспільних практиках, до панування неоплемінного світобачення. Прикладом його дії можна назвати феномен земляцтв у Києві. Так, вагомість галицького міту в надсучасному Києві підтверджується обраням шлюбних пар за посередництвом земляцтва. Чимало українських банків (їхні власники і керівний штат) дивним чином пов'язані, наприклад, з Дніпропетровськом, чи з походженням з керівних ланок комсомолу. Таких прикладів багато, і вони ще чекають на свого дослідника. Ми ж повернемося до трайбалізму в «університетах».

Бурдьє та бурдьєанці доводили, що конкретно-історична структура університету є проявом соціяльного підсвідомого[7]. Якщо це справді так, то обласні університеті – гідний приклад вивчення підсвідомого нашого суспільства. Племінні мітологеми в месиджах реґіональних університетів упливають не тільки на споживачів символічного ринку, але й на виробників та власників символічного капіталу. Племінний устрій локальних університетів можна простежити за родинними зв'язками професури, університетських адміністраторів та реґіональних управлінців. Це не унікальний випадок. Ті самі племінні структури французьких університетів знаходить та описує в «Homo academicus» П'єр Бурдьє[8]. Однак родинні зв'язки – тільки один аспект. Племінні структури самосвідомости реґіональних університетів постають в усій красі на веб-сторінках реґіональних «університетів». Аналізуючи інформацію та її структурованість на сайтах університетів, можна побачити чимало характерних рис українських «університетських племен». У дев'яти випадках із десяти на стартовій сторінці вас зустріне усміхнене обличчя Пана Ректора. Про що б не йшлося у вітальному слові, головний месидж сторінки: це місце належить такому-то вождеві. У подальшій структурі сайту домінує економічна прагматика: інформація для абітурієнтів має не меті забезпечити університетське плем'я ресурсами. Чимало сторінок присвячено чільним представникам родів (проректорам і завідувачам катедр) та їхнім посланням. Нарешті, інформацію про факультети та катедри, яка, як виявляється, не завжди демонструється на веб-сторінках, подано як символізацію успішности даного племінного роду. Тут можна зустріти повідомлення про героїв племен, які захистили – що за героїчне дієслово! – дисертації. Про самі дослідження та їхню наукову вартість, про науково-дослідні програми, семінари, конференції тощо – інформації мінімум. Важливіше сповістити про кількість докторів, кандидатів, тобто осіб, визнаних важливими і значущими. Як канібальський рід, що пишається головами переможених ворогів, університетські племена пишаються ступенями та званнями. Навіть побіжний аналіз основної маси сайтів українських університетів (а в ході написання цієї доповіді було переглянуто понад 100 таких витворів) говорить про суттєвий реґрес у

[7] Бурдье П. Университетская докса и творчество // Socio–Логос. М., 1996. С. 25.
[8] Bourdieu P. Homo Academicus. Cambridge: Polity Press, 1990. P. 46 ff.

наукових практиках сучасної України. Якщо дослідницьке життя в Києві хоч якось жевріє, а в певних секторах досліджень навіть зазнає розвитку, то в реґіонах тенденція до самоконсервації та реґресу в якості освіти й експертизи університетських наукових одиниць стає домінуючою.

У XIX столітті в щойно створеній Німеччині – країні, де земельні відмінності більш ніж поважаються – реґіоналізація університетів була помітною проблемою. Цікаво, що академічна спільнота сама знайшла шлях подолання реґіоналізації. Кадрова політика німецьких університетів полягала у стимулюванні кадрової відкритости катедр та підтримці професійної конкуренції в межах університетів, що проявлялося у постійній міґрації викладачів[9]. Міґрація професорів і викладачів забезпечувала науково-дослідну конкуренцію, сприяла зростанню якости як освіти, так і досліджень і зумовлювала можливість єдности науки принаймні в межах країни. Вже в середині XIX ст. німецькі університети можна назвати єдиним науковим полем, де конфлікти й дебати відбувалися між полюсами природничих та духовних наук.

Слід звернути увагу на те, що в XIX столітті почало створюватися спільне наукове поле в провідних европейських країнах – Британії, Франції, Росії та Німеччині. Разом із тим, кожне з полів суттєво детермінувало себе у відмінності до сусіднього. Так, французьке й німецьке наукове поле було значно інтеґроване всередині, але суворо підкреслювало свою відмінність від сусідського. Якщо німецька наука трималася на наукових школах, то французи пишалися «республіканським» устроєм науки[10]. Для німецьких університаріїв наступність «учитель – учень» була важлива, а для французів предметом гордощів була відсутність учнів чи вчителів. У Франції науковець уявлявся як громадянин республіки наук. Тут приналежність до будь-якої школи вважалася неґативною ознакою, дослідницькою несамостійністю. Досвід «армії» Віктора Кузена та «церкви» Оґюста Конта призвів до підкреслено неґативного ставлення до шкіл у філософії. Анрі Берґсон та П'єр Жане демонстративно не засновували шкіл[11]. Автономізація науки в університеті була реалізацією чесноти інтелектуальної незалежности.

Російські університети в XIX ст. також було інтеґровано в єдиний науковий простір. Однак особливістю російського університету була надтісна співпраця університетських установ з урядом, яка створювала єдину ідеологічну структуру. Навіть створення нових університетів у Росії після першого польського повстання стало елементом контролю режимів істини та ідеологічних систем, принаймні на території Південно-Західного краю. Щоправда, в науковому полі це дозволило постати феноменові інтеліґенції,

[9] Шнайдер У. И. Преподавание философии в немецких университетах в XIX в. // Логос. М., 2004. № 3–4 (43). С. 70.

[10] Детальніше див.: Фабиани Ж. Л. Философы республики // Логос. М., 2004. № 3–4 (43). С. 91.

[11] Там само. С. 93.

яка за рамки свого мислення мала моральну критику держави. Мало того, новизна університету в культурі Росії сприяла більшій відкритости й комунікабельности її науки з іншими науковими полями.

Революцію та радянський режим, здається, пережила саме ідеологічна усталеність зв'язку «університету» та держави. Повна пролетаризація та одержавлення старих університетів не давали університаріям можливости мати єдине спільне наукове поле. Примат ідеологічного режиму і виконання державного запиту поступово знищили російський університетський етос. Натомість виник радянсько-патріотичний тип університетського мислення, який згодом призвів до ситуації розриву небезпечного для держави зв'язку освітньої університетської місії з науковою. Сама підстава дії критичного раціоналізму зникла із залів класичних у минулому університетів. Нова хвиля створення «університетів» остаточно знищила підстави зв'язку університету як інституціялізованої раціональности в її науково-освітній соціяльній дії з українськими вищими навчальними закладами.

Реґіональні особливости університетської філософії[12]

Якою мірою «університети» включені до процесів реґіоналізації? І чи можна це визначити? Щоб знайти відповідь на ці запитання, знадобилося перевірити вірогідність збігу карт виборчих преференцій останнього десятиліття з культурною анґажованістю науковців. Визначити її ступінь можна за допомогою дослідницьких тем, які певною мірою стосуються культури України та інших країн. Оскільки дослідження такого масиву матеріялів потребувало б значних – і відсутніх – ресурсів, довелося обмежити поле дослідження філософським матеріялом.

Підстав для вибору філософських досліджень останнього десятиріччя як предметного поля вивчення реґіональних відмінностей в анґажованости української науки кілька. По-перше, філософія вважається дисципліною, основною вимогою якої є «чистота», тобто такий стан теоретичности, коли мислення максимально позбавлене зовнішніх упливів та обмежень. По-друге, філософія в межах культури є своєрідною провокативною силою, що через прикладання раціональности долає усталені віджилі культурні форми, і водночас, як це не парадоксально, є механізмом ствердження консервативних структур. Погоджуючись із Віталієм Курєнним, джерело філософського консерватизму слід шукати у «способах трансляції філософського знання»[13]. І тут з-поміж групи філософських дисциплін на перший план вихо-

[12] Вперше результати аналізу і частина наведених нижче графіків оприлюденені в: Мінаков М. Українська філософія у пошуках себе: огляд дисертаційних тем з історії філософії за 1996-2006 роки // Український гуманітарний огляд. К., 2007. Вип. 12. С. 261–271.

[13] Куренной В. Заметки о некоторых проблемах современной отечественной истории философии // Логос. М., 2004. № 3–4 (43). С. 6.

дить історія філософії, оскільки в межах сучасної інституціялізованої філософії саме вона є засобом трансляції філософського знання. По-третє, філософські, і зокрема історико-філософські, дослідження чітко артикулюють момент анґажованости у формулюванні теми та визначенні її актуальности. Нарешті, по-четверте, саме в історії філософії створюються основні доксичні положення, які в певний відтинок часу узагальнюють самоусвідомлення та культурну ідентичність філософського процесу.

Очевидно, що українська академічна філософія наприкінці XX – початку XXI століть перебуває в пошуку власної ідентичности та відповіді на питання про те, яка філософська культура стає передумовою філософування в сучасній Україні. Головна контроверза у проблематизації власної культурної приналежности виникає в напруженні між альтернативними спрямуваннями загального культурного процесу, складовими якого є політичний, освітній, науковий процеси та інші. Зрозуміти його поступ важко. По-перше, той, хто аналізує цей процес, безпосередньо перебуває в ньому і навіть є – як той, хто питає про його сутність, – одним з аґентів його діяльности. По-друге, тому що саме запитування становить мало не головний зміст цього процесу. Парадокс, але питаючи про закоріненість в традиції, ми визначаємо теперішнє і найближче майбутнє своїх спільнот і суспільства загалом. Питання про ідентичність академічної філософії великою мірою пов'язана із загальним культурним процесом в Україні, з його реґіональними, соціяльними, етнокультурними та професійними особливостями.

Слід зазначити, що питання про власну культурну ідентичність української академічної філософської спільноти тільки зовні виглядає як вибір між російською та европейською (західною) традицією. Ця модель, нав'язана і пропаґована українськими політиками та ЗМІ, має, як уже мовилося, мало спільного зі справжніми процесами в реґіонах. Про це свідчить, зокрема, і наше дослідження. Перш ніж почати говорити про завдання дослідження, варто вказати на постійну альтернативу зовнішнім орієнтирам як у політичному вимірі, так і в науковому та філософському. Саме такою альтернативою є «український вибір». У межах філософії він характеризується як тематизація проблем, концептуалізованих під загальною назвою «української філософії». Його коріння – в націонал-романтичній думці минулого. Це уявлення відродилося й набуло розвитку в 90-ті роки XX століття. У першій половині XX сторіччя «українською філософією» називали будь-яку зафіксовану в текстах спробу теоретичної рефлексії (передусім політичної та релігійної) на території сучасної Західної та Північної України. Відлік історії української філософії починали дещо невпевнено з Київської Руси[14], продовжували Києво-Могилянською

[14] Невпевненість стосується того, що в Київській Руси вважати українським – те, що робилося в південних князівствах, чи те, що відбувалося в Руси загалом, але продовжене в «українській традиції».

академією і завершували вивченням думки окремих філософів із числа професорів Київської духовної академії, українців за етнічним походженням. Вивчення філософського процесу тут відбувалося, переважно, із врахуванням тих контекстів, у яких цей «духовний процес» відбувався. Завдання досліджень було пов'язане з визначенням «українського духу», що давався взнаки у цьому процесі. Суспільно-політична прагматика студій з української філософії посідає чільне місце, залишаючи на марґінесі «наукову» складову. Так, доробок Григорія Сковороди вивчається переважно «в европейському контексті» і порівнюється з ідеями західноевропейських інтелектуалів. Культурний «малоросійський», «загальноросійський» чи «новоросійський» контексти випущено з поля зору дослідників. Загалом процес культурної самоідентифікації академічної філософії в Україні перебуває під значним упливом моделі, що сфокусована на суспільно-політичній прагматиці.

У пошуках сучасної пострадянської української філософії розглядаються уже не дві, а *три альтернативи*. Три можливі відповіді про традиційну вкоріненість утворюють цікаву ситуацію, коли поліваріятивність відповідей може призвести до пожвавлення і збагачення філософського процесу в Україні. Наразі ж це сприймається як «загроза національній безпеці».

Для відповіді на питання про культурну вкоріненість сучасної української філософії було проведено дослідження, засноване на перегляді тематики історико-філософських та філософських розвідок, які чітко визначали свою приналежність до тієї чи іншої філософської традиції. Дослідження мало встановити, з якою філософською традицією ідентифікує себе сучасна українська академічна філософія в пострадянський період. Воно ґрунтувалося на гіпотезі, що теми історико-філософських досліджень є показовими маркерами для визначення основних напрямів самоосмислення та самоототожнення філософського процесу в певній академічній культурі. Крім того, припускалося, що теми історико-філософських *дисертаційних* досліджень можуть репрезентувати основні напрями самоідентифікації філософського процесу в умовах українських академічних реалій.

Ці припущення мають свої недоліки й переваги. До недоліків слід віднести часто неповне відображення у темі дослідження інтересів науковця. За нашою академічною традицією, тема кандидатської дисертації визначається дисертантом і науковим керівником, а також проходить серію затверджень і уточнень на рівні катедр і вчених рад. Натомість теми «докторських» дисертацій зазнають меншого впливу з боку наукових консультантів, однак значним залишається інституційне кориґування. Фактично тема дисертаційного дослідження є компромісом між кількома гравцями академічного сектора. Парадоксально, але цей недолік вивчення альтернатив самоідентичности української академічної філософії виявляється мало не вирішальним фактором його переваги. Наявність «інституційного фільтру», який визначає теми дисертаційних досліджень, забезпечує своєрідну об'єктивність цього показника, оскільки

стосується не тільки індивідуальних преференцій дослідників, але й інтересів академічної спільноти загалом, виражених у приписах, вимогах і процедурах формування тем, проведення досліджень та інформування про їх результати. Саме завдяки цим процедурам існують повні зібрання дисертацій та авторефератів, які правлять за джерельну базу дослідження основних напрямів самоідентифікації філософського процесу в умовах українських академічних реалій. І хоча історико-філософські дисертації (код 09.00.05) становлять 16 % від усіх захищених дисертацій у сфері філософських наук[15], вони гідно репрезентують альтернативні культурні орієнтири спільноти українських філософів.

Проведене дослідження засноване на вивченні 256 авторефератів дисертацій, надісланих до зібрання Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського протягом 1996–2006 рр. Цей часовий відрізок було обрано як період, що починається з установлення чинної системи проведення та оцінки досліджень і триває до цього моменту. Враховано кандидатські та докторські дисертації за спеціяльністю «Історія філософії», а також невелику кількість досліджень за іншими філософськими спеціяльностями через їх очевидну анґажованість у певній філософській традиції. Не лишилися поза увагою також реґіональні особливості науково-навчальних закладів України, на базі яких провадилися дисертаційні дослідження. Відповідні дані наведено у *Таблиці 1*.

Таблиця 1. **Ради із захисту філософських дисертаційних досліджень**
(за офіційними даними ВАК України[16], розміщеними на www.vak.org.ua/docs/merezha.doc)

№	Реґіон	Університет	Система, до якої належить ун-т	Код ради	Спеціяльності[17]	Науковий ступінь
1.	Ц	Київський національний університет імені Тараса Шевченка	підпорядкування КМУ	Д 26.001.17	09.00.02;	доктор і кандидат наук
2.	Ц	Київський національний університет імені Тараса Шевченка	підпорядкування КМУ	Д 26.001.27	09.00.03;	доктор і кандидат наук

[15] *Толстоухов А.В., Парапан І.Г., Мелков Ю.А.* Украинская философия: сегодняшнее состояние и перспективы будущего развития // Практична філософія. К.: Центр практичної філософії, 2006. № 4. С. 8.

[16] Офіційні дані ВАК доповнено інформацією про вчені Ради Інституту філософії НАНУ ім. Г. Сковороди, які помилково не зазначені в таблиці.

[17] Коди спеціяльностей філософських наук такі: 09.00.01 – Онтологія, гносеологія, феноменологія; 09.00.02 – Діялектика і методологія пізнання; 09.00.03 – Соціяльна філософія та філософія історії; 09.00.04 – Філософська антропологія, філософія культури; 09.00.05 – Історія філософії; 09.00.06 – Логіка; 09.00.07 – Етика; 09.00.08 – Естетика; 09.00.09 – Філософія науки; 09.00.10 – Філософія освіти; 09.00.11 – Релігієзнавство; 09.00.12 –Українознавство.

№	Регіон	Університет	Система, до якої належить ун-т	Код ради	Спеціяльності	Науковий ступінь
3.	Ц	Київський національний університет імені Тараса Шевченка	підпорядкування КМУ	Д 26.001.28	09.00.09;	доктор і кандидат наук
4.	Ц	Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут»	МОН України	К 26.002.21	09.00.11	кандидат наук
5.	Ц	Науково-дослідний інститут українознавства	МОН України	К 26.126.01	09.00.01;	кандидат наук
6.	Ц	Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди	НАН України	Д 26.161.03	09.00.04;	доктор і кандидат наук
7.	Ц	Інститут філософії ім. Г.С. Сковороди	НАН України	Д 26.161.02	09.00.05;	доктор і кандидат наук
8.	Ц	Інститут філософії ім. Г.С. Сковороди	НАН України	Д 26.161.01	09.00.06	доктор і кандидат наук
9.	Ц	Інститут вищої освіти	АПН України	Д 26.456.01	09.00.07;	доктор і кандидат наук
10.	П	Дніпропетровський національний університет	МОН України	Д 08.051.11	09.00.08	доктор і кандидат наук
11.	С	Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна	МОН України	Д 64.051.06	09.00.03;	доктор і кандидат наук
12.	С	Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна	МОН України	К 64.051.18	09.00.10	кандидат наук
13.	С	Харківський університет повітряних сил	МОН України	К 64.702.05	09.00.12	кандидат наук доктор і
14.	П	Одеський національний університет ім. І.І. Мечникова	МОН України	Д 41.051.09	09.00.11	кандидат наук
15.	П	Південноукраїнський державний педагогічний університет ім. К.Д. Ушинського	МОН України	К 41.053.01	09.00.01;	кандидат наук
16.	З	Львівський національний університет імені Івана Франка	МОН України	Д 35.051.02	09.00.03;	доктор і кандидат наук
17.	С	Запорізький державний університет	МОН України	К 17.051.01	09.00.04;	кандидат наук
18.	С	Східноукраїнський національний університет ім. Володимира Даля	МОН України	Д 29.051.05	09.00.05	доктор і кандидат наук

Продовження табл. 1

№	Реґіон	Університет	Система, до якої належить ун-т	Код ради	Спеціяльності	Науковий ступінь
19.	П	Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського	МОН України	К 52.051.07	09.00.06;	кандидат наук
20.	З	Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича	МОН України	К 76.051.08	09.00.07;	кандидат наук

За цими даними, в Україні загалом діють 20 Вчених рад для захисту дисертаційних досліджень. З їх числа на сьогодні лише чотири можуть приймати до захисту дисертаційні дослідження з історії філософії. Вони діють у Дніпропетровському національному університеті, Інституті філософії ім. Г. С. Сковороди, Київському національному університеті імені Тараса Шевченка та Львівському національному університеті імені Івана Франка.

Також дослідження зважає на діяльність тих ВНЗ, що готують фахівців із філософії в Україні (*Таблиця 2*).

Таблиця 2. **Університети,**

№	Реґіон	Університет	Факультет
1.	П	Таврійський національний університет ім. В.І. Вернадського	Філософський факультет
2.	З	Закарпатський державний університет	Інститут філософії та евроінтеґраційних досліджень
3.	С	Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля	Філософський факультет

Згідно з матеріялами *Таблиці 2,* на Сході / Півдні України філософів готують 6 ВНЗ, на Заході – 5 і в Центрі також 5 «університетів».

Формулювання теми дисертаційних досліджень було зібрано і класифіковано 1) за ототожненням із певною філософською традицією, зокрема з філософією Сходу, Заходу, російською чи українською, 2) за реґіоном, де було виконано й захищено дослідження, із поділом на Південь / Схід, Захід та Київ / Центр / Північ. До *Сходу / Півдня* віднесено «університети» Автономної Республіки Крим, Харківської, Донецької, Луганської, Запорізької, Одеської, Миколаївської, Херсонської і Дніпропетровської областей. До *Заходу* – «університети» Закарпатської, Волинської, Львівської, Рівненської, Тернопільської, Івано-Франківської та Чернівецької областей. *Центр* представлено «університетами» Києва, Київської, Житомирської, Вінницької, Черкаської, Кіровоградської, Полтавської, Сумської та Чернігівської областями. Реґіони Сходу і Півдня на графіках виведено окремо, аби перевірити можливість відмінностей в середині реґіону Схід / Південь. За такої ускладненої розбивки у кожному з реґіонів наявна щонайменш одна Рада із захисту дисертацій.

Відповідно до зазначених класифікацій, було отримано такі результати. За аналізований період із загальної кількости дисертацій з історії філософії 108 присвячено темам західної філософії, 99 – української, 39 російської та 10 східної (див. *Графік 1*). На Сході України основні інтереси дослідників

які готують фахівців з філософії

Філософські катедри	Спеціяльності / кваліфікація	Вчена рада
Катедра соціяльної філософії; Катедра філософії	Філософія і антропологія Філософія і культура Етнополітологія, Конфліктологія, Історія і теорія культури, Етнокультурологія.	К 52.051.01 09.00.01 09.00.03 09.00.04
–	Філософія, право, політологія, соціологія, етнополітика; Державне будівництво та самоврядування; Історія і теорія міжнародних відносин; Міжнародні відносини та країнознавство	–
Катедра міжнародної філософії і естетики; Катедра проблем людини і філософії здоров'я; Катедра філософії культури і культурології	Філософія і релігієзнавство	Д 29.051.05 09.00.08

№	Реґіон	Університет	Факультет	
4.	З	Львівський національний університет імені І. Я. Франка	Філософський факультет	
5.	З	Дрогобицький державний педагогічний університет ім. І. Франка	Відділення філософії	
6.	Ц	Київський національний університет імені Тараса Шевченка	Філософський факультет	
7.	Ц	Національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова	Інститут історії та філософії педагогічної освіти	
8.	Ц	Національний університет «Києво-Могилянська академія»	Гуманітарний факультет	
9.	П	Одеський національний університет ім. І.І. Мечникова	Філософський факультет	
10.	Ц	Сумський державний університет	Гуманітарний факультет	
11.	С	Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна	Філософський факультет	
12.	С	Харківський державний педагогічний університет ім. Григорія Сковороди	Факультет психології та соціології	
13.	П	Дніпродзержинський державний університет	Соціяльно-гуманітарний факультет	
14.	З	Прикарпатський державний університет ім. Василя Стефаника	Філософський факультет	
15.	Ц	Черкаський національний університет ім. Богдана Хмельницького	Історико-юридично-філософський факультет	

Продовження табл. 2

	Філософські катедри	Спеціяльності / кваліфікація	Вчена рада
	Катедра історії філософії; Катедра філософії	Філософія, психологія і політологія	Д 35.051.02 09.00.03 09.00.05
	–	Філософія і релігієзнавство	–
	Катедра історії філософії; Катедра філософії гуманітарних наук; Катедра філософії; Катедра української філософії; Катедра філософії та методології науки; Катедра етики, естетики і культурології; Катедра логіки	Філософія, політологія, культурологія і релігієзнавство	Д 26.001.17 Д 26.001.27 Д 26.001.28 09.00.02; 09.00.03; 09.00.09; 09.00.11; 09.00.01; 09.00.04; 09.00.05; 09.00.06; 09.00.07; 09.00.08
	Катедра філософії; Катедра філософії освіти; Катедра філософської антропології	Філософія, релігієзнавство і культурологія	–
	Катедра філософії і релігієзнавства	Філософія і релігієзнавство	–
	Катедра філософії природничих факультетів; Катедра філософії і основ загальногуманітарного знання	Філософія і культурологія	Д 41.051.09 09.00.02 09.00.03
	Катедра філософії	Філософія і культурологія	–
	Катедра теоретичної і практичної філософії; Катедра теорії культури і філософії науки	Філософія і культурологія	Д 64.051.06 К 64.051.18 09.00.01; 09.00.04; 09.00.09; 09.00.1209.00.03
	Катедра філософії Катедра філософії	Психологія, соціологія і філософія Філософія	– –
	Катедра філософії; Катедра релігієзнавства і теології	Психологія, філософія і релігієзнавство	–
	Катедра філософії	Історія, правознавство і філософія	–

№	Реґіон	Університет	Факультет	
16.	З	Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича	Філософсько-теологічний факультет	

стосувалися тем західної (14) та російської (7) філософії. Слід відзначити мінімальну зацікавленість темами української (4) та східної (3) філософії східноукраїнських дослідників. На Півдні України маємо аналогічну картину. Поряд із українською філософською проблематикою (5) домінують західна (15) та російська (8). Лише одне дослідження присвячене східній філософії. Західноукраїнські науковці засвідчили виключну увагу до української філософії (34 дисертації), 7 досліджень стосуються західної

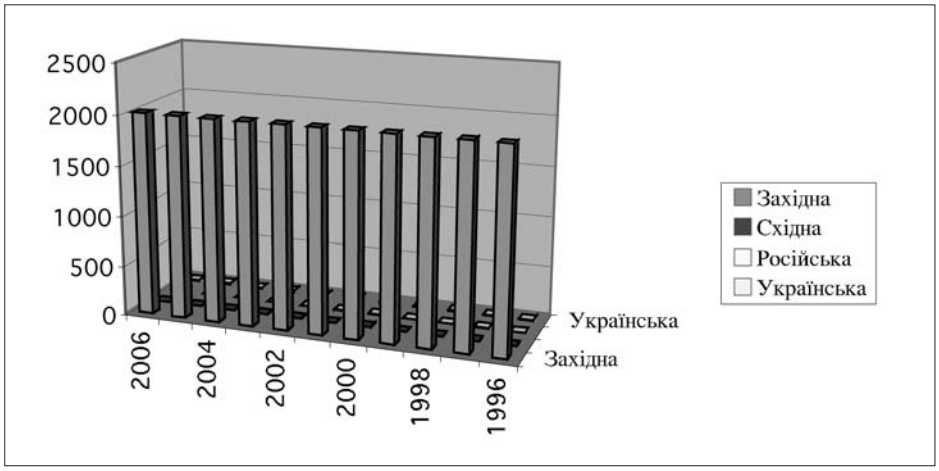

Графік 1. Загальні результати дослідження

філософської традиції та одне – російської філософії. Натомість жодного дослідження східної філософії виконано не було. Нарешті, центральний київський реґіон репрезентує більшу збалансованість дослідницьких інтересів: 72 дослідження з тематики західної філософії, 56 – української, 23 – російської та 6 – східної.

Знайдені дані дозволяють говорити про певні зрушення в дослідженні західної філософської традиції (див. *Графік 2*). Перш за все, слід відзначити зосередженість на провадженні досліджень філософських проєктів XIX–XX століть. Більше половини (79) стосується саме цього періоду. З їх числа 34 дослідження присвячено німецькій та австрійській філософським традиціям, 20 – англо-американській і 25 французькій – (із них 13 дисертацій стосується постмодерної філософії). Натомість мінімальність досліджень

Продовження табл. 2

	Філософські катедри	Спеціяльності / кваліфікація	Вчена рада
	Катедра філософії	Філософія і релігієзнавство	К 76.051.08 09.00.09

з історії філософії Нового часу (5), західного Середньовіччя (6) та Античности (2) викликають занепокоєння. Якщо цікавість до західної філософії XIX–XX століть цілком зрозуміла (в наш час вона її критика визначає світовий філософський процес), то обмеженість дослідницької уваго до класичних філософських періодів свідчить про те, що в найближчому майбутньому українська освіта не матиме достатньої кількости фахівців для забезпечення якісної філософської освіти.

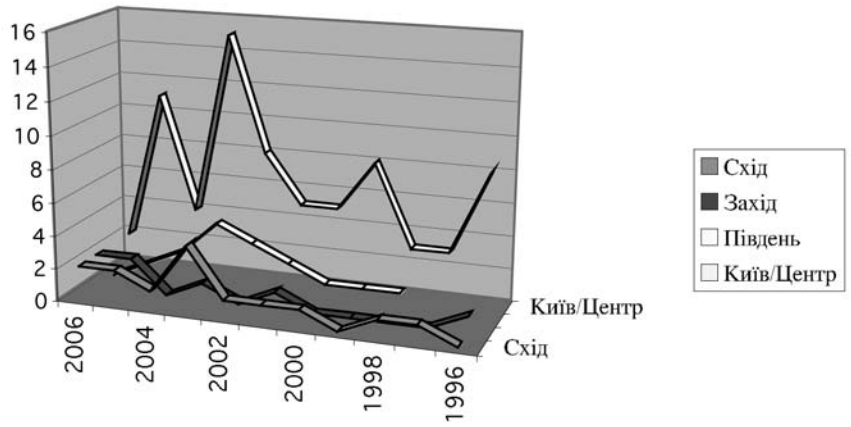

Графік 2. Дослідження західної філософської традиції

Що ж до вивчення філософської спадщини Сходу, то є всі підстави говорити про його відсутність в Україні (*Графік 3*). За десять років було зроблено близько десяти досліджень, що певним чином стосуються історії східної філософії. Однак розмаїття тем, відсутність зв'язку між ними свідчать про відсутність процесу як такого. Спорадичний інтерес до філософії Сходу зосереджено в Києві, де провадиться діяльність Товариства дослідників Сходу. Менша зацікавленість східною філософією відрізняє дослідників Півдня від дослідників Сходу – це єдина знайдена між ними відмінність.

Один із результатів нашого дослідження – з'ясування того факту, що інтерес до досліджень російської філософії зменшується. За визначений період було проведено 39 досліджень, при цьому за останні чотири роки

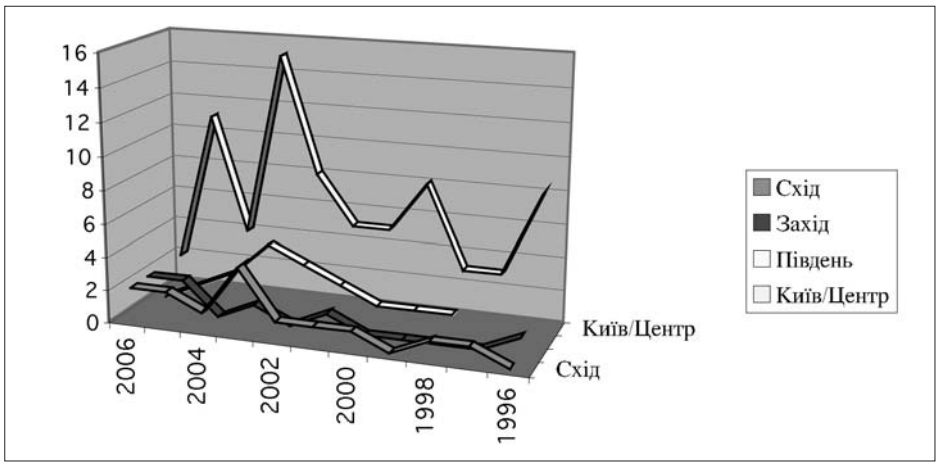

Графік 3. Вивчення філософської спадщини Сходу

помітне ослаблення інтересу до російської філософії (*Графік 4*). Разом із тим, є всі підстави говорити про наявність постійного процесу у вивченні російської філософії. Його специфіка полягає в зосередженні дослідницьких інтересів на філософії другої половини XIX – початку XX століть. Поза увагою науковців залишається філософія середини і другої полови-

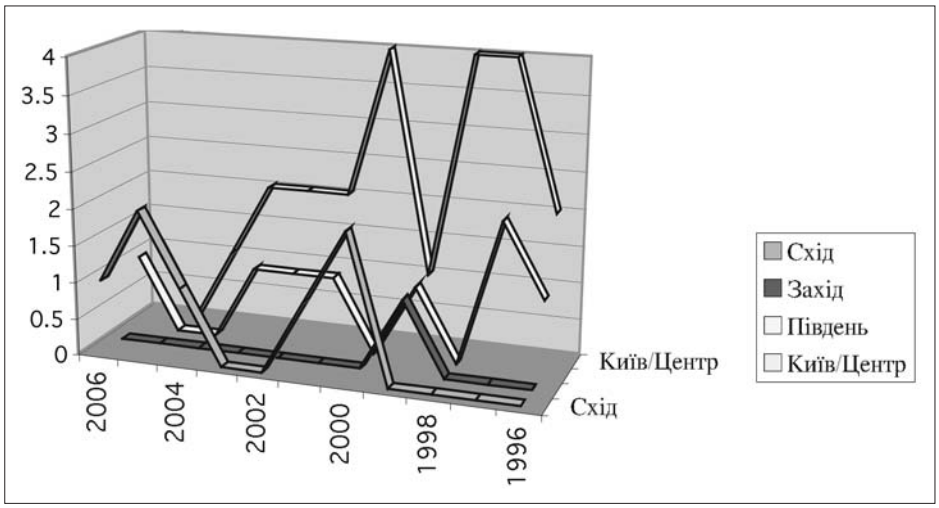

Графік 4. Дослідження російської філософії

ни XX століття та сучасна російська філософія. Домінантними темами зостаються російська релігійна філософія, погляди Ніколая Бєрдяєва, Сєрґєя Булгакова і Павла Флорєнського. Певною мірою присутнє історико-філософське осмислення літературного доробку Миколи Гоголя і Фьодора Достоєвського в контексті російської філософської культури.

До специфіки українських студій російської філософії слід віднести цілий шар досліджень, що містять своєрідну полеміку щодо локалізації «києворуської спадщини» та доробку київських філософів чи / і російських філософів українського походження в межах української чи російської філософії. Ця полеміка в останні п'ять років, вочевидь, змінила тональність: якщо в 90-х роках XX століття це був радше діялог дослідників із різними поглядами, то на початку XXI століття дослідники уникають розгляду арґументів протилежної сторони, іґнорують нову літературу, що

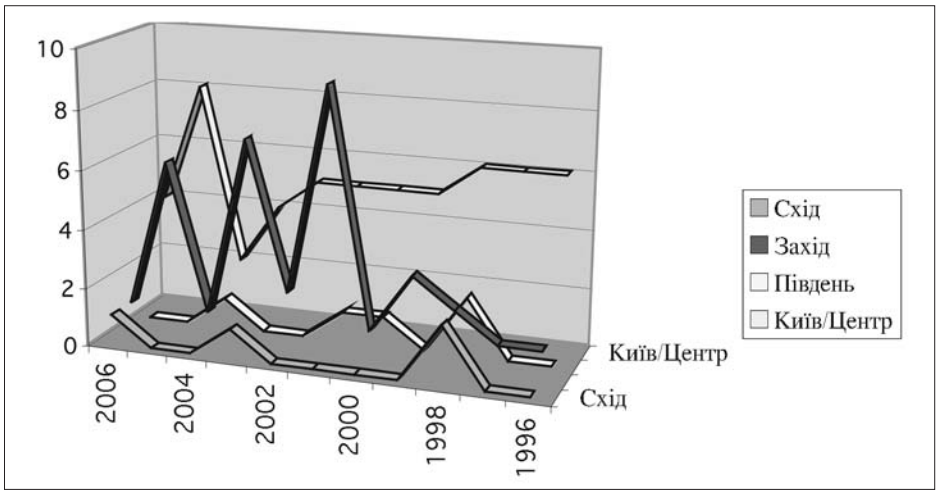

Графік 5. Студії української філософії

не вписується в їхні ідеологічні рамки. Фактично наукова якість полеміки в останній час значною мірою погіршилася, виходячи за межі суто академічної сфери.

Загалом, зниження інтересу до російської філософії можна пояснити і впливом сучасної політичної ситуації в Україні, і бідністю тематизованих аспектів російської філософської традиції. Навіть при побіжному порівнянні з вивченням російської філософії в Польщі чи Угорщині, де кількість досліджень цього кола питань збільшується, легко побачити серйозну залежність українських академічних інтересів від політичної кон'юнктури. В цьому аспекті варто вказати на наявність радикальних реґіональних відмінностей у вивченні російської філософії. Впадає в око відсутність досліджень (за винятком одного) з російської філософії на українському Заході, натомість очевидним є постійний інтерес до даної теми на Півдні та Сході України.

Як уже зазначалося, в Україні існує паритет у провадженні досліджень українського і західного філософського доробку. За останні десять років було виконано 99 досліджень із широкого кола питань української філософії (*Графік 5*). Зважаючи на 108 досліджень тем західної філософії,

це цілком рівнозначне число. Однак є й суттєва відмінність. Дослідження західної філософії стосуються всіх трьох вимірів історії філософії, тобто історії філософської теорії (філософських проблем, понять, вчень, дискусій тощо), філософської біографії (доробку певного філософа чи мислителя, який уплинув на розвиток філософії) та філософської культури (загального культурного контексту, який визначав конкретний філософський процес). Дослідження української філософії перебувають переважно в площині аналізу філософської культури, коли предметом історико-філософських досліджень стають літературні чи публіцистичні твори, політичні й ідеологічні памфлети тощо. Так, маємо 20 історико-філософських досліджень літературних текстів Тараса Шевченка, Пантелеймона Куліша, Івана Франка, Лесі Українки та Володимира Винниченка із культурницько-філософськими узагальненнями. Особливий прошарок досліджень становлять дисертації, присвячені історико-філософському аналізові публіцистичних чи ідеологічних творів Дмитра Донцова, В'ячеслава Липинського та інших із узагальненнями про «національну свідомість» та «державотворення». За десять років було підготовлено 14 таких дисертацій.

До досліджень філософської культури слід віднести і вивчення києво-руського доробку як фундаменту української філософії. В семи дослідженнях на цю тему маємо полеміку (імпліцитну чи експліцитну) з колегами-дослідниками тієї ж доби, які трактують його як російську філософію.

Серед полемічно спрямованих дисертаційних досліджень у жанрі філософської біографії варто назвати 9 праць, присвячених вивченню доробку філософів Київської духовної академії та філософів українського походження як української філософської традиції. Ці дослідження стосуються переважно філософських поглядів Памфила Юркевича, Олександра Потебні, Богдана Кістяківського та інших.

Ще одна традиційна філософсько-біографічна тема – доробок Григорія Сковороди. Десять дисертаційних досліджень сковородиніяни репрезентують постійну увагу до філософських поглядів мислителя, які аналізуються в підкреслено українському чи західноевропейському контексті.

Студії української філософії в Україні мають значні реґіональні відмінності. Судячи з усього, на Сході й Півдні концепція «української філософії» усе ще перебуває під сумнівом. За окреслений період проведено 4 дослідження на Сході і 5 досліджень на Півдні. Натомість у Західній Україні виконано 34 дисертації, більшість із яких стосується питань державотворення та націотворення. Київський / центрально-північний реґіон забезпечив провадження 56 досліджень, які утримували певний баланс між власне історико-філософськими та «націологічними» студіями.

Наведені дані дозволяють дійти певних висновків. Перш за все, слід відзначити кількісну паритетність у зацікавленні історією західної та української філософської думки. Цієї паритетності досягнуто за останні п'ять років: інтерес до західної філософії залишається здебільшого незмінним, натомість популярність української філософії поступово зростає. Така ситуація на тлі очевидного зменшення кількости досліджень із російської філософії та відсутности сталого процесу вивчення скарбів східної філософії заперечує поширене уявлення про однакову значущість російської філософської традиції та західної й української. Згадувана поліваріятивність самоототожнень 90-х років поступово відходить, залишаючи два головних напрями: західний та український.

Також є всі підстави вважати, що саме центрально-українські академічні центри забезпечують своєрідний баланс історико-філософських інтересів і пом'якшують напруження між реґіональними відмінностями у самоототожненні зі старою трійцею культурних альтернатив. Західноукраїнські дослідницькі центри віддають перевагу українським студіям, проваджуючи втричі менше досліджень із тем, дотичних до західної філософії, і утримуючи філософський доробок Сходу й Росії поза дослідницьким дискурсом. На Півдні і Сході України зацікавлення західною та російською філософією із спорадичним інтересом до східної та української традицій врівноважене. Така суттєва реґіональна відмінність змушує говорити про розірваність філософського процесу в Україні. Хоча київські центри і забезпечують певний баланс дослідницьких зацікавлень в межах столичних дослідницьких центрів, цілком очевидна слабкість київських наукових установ як організаторів наукової комунікації та неспроможність вести загальнонаціональні дослідницькі проєкти. Також безсумнівний зв'язок реґіональних академічних спільнот із політичною кон'юнктурою, що є свідченням відтворення радянської залежности філософських студій від «ліній партії» у пострадянській Україні. Проте вже за наявности відмінних реґіональних політичних та культурних преференцій.

Сучасний український філософський процес виглядає як поступ двох основних типів самоототожнення: із західною філософією та українською філософською культурою. Однак слід зважати на неоднорідність і реґіональну розірваність цього процесу.

Із певними застереженнями можна говорити про деякий збіг реґіональних відмінностей політики та освіти / науки на Сході / Півдні, Заході і в Центрі. Обласні «університети» введені до процесів символічного виробництва, зорієнтованого на збереження та відтворення соціяльно-політичної унікальности реґіону. Тож не дивно, що карти виборчих преференцій збігаються з культурною анґажованістю науковців певного реґіону. Разом із тим можна помітити рівновагу між від- та доцентровими тенденціями серед філософів / інтелектуалів. Також очевидна можливість консолідації наукового поля України шляхом установлення відкритости

й залучення до процесів західної / світової науки, яка цікавить науковців усіх реґіонів. Таку роль в Україні може взяти на себе тільки Київ, який, за умови раціональних дій із консолідації політичного і наукового полів, може задяіти механізм утримання єдности країни без політичного примусу.

Разом із тим, важливо усвідомлювати, що було б наївно чекати на раціональні дії центральних органів влади в Україні. Імітація Болонського процесу, посилення адміністративного контролю праці реґіональних ВНЗ, а також видимість запровадження антикорупційних механізмів у системі освіти і науки говорять про упевненість Центру в своїй силі, яка вимагає дотримання державницької ідеології, фундованої на етнокультурному монолозі.

Сьогодні саме філософський процес, що набирає форми діялогу (чи то, пак, полілогу) відмінних позицій, зберігає можливості, які дає ситуація другого Модерну. Для збереження філософії, науки і суспільства в нашій країні надзвичайну вагу повинні мати конкретні вимоги до реформування системи освіти і науки, поєднання окремих інститутів НАНУ з чинними університетами, законодавчого і державно-структурного закріплення визнання мовно-культурної відмінности реґіонів, університетської автономії (включно з фінансовою самостійністю і виключним правом надання / визнання наукових ступенів) і повного входження у світове наукове поле. Фундаментом державного устрою має бути повага до культурного розмаїття земель України, а державна ідеологія має зазнати раціональної трансформації, поставивши в центр уваги права та інтереси громадян.

Mykhailo Minakov

Intellectus Regionale: The Cultural Identity of Contemporary Ukraine through the Prism of Trends within the Philosophical Process

Mykhailo Minakov seeks to identify the regional features of scholarly research, the interconnection of political, scholarly-educational, and philosophical processes in contemporary Ukraine whose common political space arose on a variegated cultural foundation. The absence of autonomy for universities leads to their transformation into a part of the state apparatus, which leads one to speak about the "contrafactuality" of higher education in contemporary Ukraine and its fundamental incompatibility with the modern idea of a university. However, it is precisely university centers where the ideology of "regionalization" is being created. An analysis of topics for philosophy dissertations at the candidate level reveals significant regional divisions. Western Ukrainian research centers show a preference for Ukrainian philosophy; they devote three times less attention to Western philosophy; and practically ignore the philosophical heritage of the East and Russia. In southern and eastern Ukraine there is greater interest in Western and Russian philosophy with sporadic attention shown to Eastern and Ukrainian traditions. Such a fundamental regional difference indicates the fragmentation of the philosophical process in Ukraine. Although there is a certain balance in the research interests of Kyiv-based centers, the weakness of scholarly communication within the country and the absence of national research projects are clearly evident.